

БОЛГАРИЯ ТА БОЛГАРИ В НОВУ І НОВІТНЮ ДОБУ

УДК 327(497.2:560)«1879/1928»

БЪЛГАРО-ТУРСКИТЕ ДИПЛОМАТИЧЕСКИ ОТНОШЕНИЯ 1879–1928 г.

К. Пеева

Пеева К. Българо-турските дипломатически отношения 1879–1928 г. Настоящата статия цели да изследва развитието на дипломатическите отношения между България и Турция от установяването на началните дипломатически контакти между двете страни през 1879 г., когато е назначен първият български дипломатически представител в Цариград, до 1928 г., когато е открита първата българска легация в Анкара. Проследено е развитието на дипломатическите връзки в периода до 1885 г., когато българската дипломация успява да постигне една от най-значимите си победи с признаването на Съединението на Княжество България и Източна Румелия. Разгледани са и двустранните отношения до 1908 г., когато е обявена независимостта на българската държава. На трето място са представени сложните дипломатически преговори за установяване на редовни дипломатически отношения и подписването на Анкарския договор през 1925 г., по силата на който двете държави поддържат дипломатически отношения и до днес, както и установяването на българската легация в новата столица на Република Турция – Анкара.

Ключови думи: българо-турски отношения; дипломация; балканска политика; изграждане на третата българска държава.

Пеева К. Болгаро-турецкие дипломатические отношения 1879–1928 гг. Настоящая статья имеет целью исследовать развитие дипломатических отношений между Болгарией и Турцией в течение периода с 1879 г., когда в Константинополь/Цариград был назначен первый болгарский дипломатический представитель, до 1928 г., когда в Анкаре открылось первое болгарское посольство. Прослеживается развитие дипломатических связей в годы установления начальных дипломатических контактов между двумя странами до 1885 г., когда болгарская дипломатия сумела добиться одной из наиболее значимых своих побед – международного признания Воссоединения Княжества Болгария и Восточной Румелии. Рассматриваются также двусторонние отношения от Воссоединения до 1908 г., когда Болгария провозгласила о своей независимости. Анализируются и сложные дипломатические переговоры об установлении постоянных дипломатических отношений и подписанный в 1925 г. Анкарский договор, на основании которого стороны поддерживают дипломатические отношения и поныне, а также открытие болгарского посольства в столице Турецкой Республики – Анкаре.

Ключевые слова: болгарско-турецкие отношения; дипломатия; балканская политика; создание Третьего болгарского государства.

Peeva K. Bulgaria-Turkey Diplomatic Relations of 1879-1928. This article aims to explore the development of the diplomatic relations between Bulgaria and Turkey, from the first established diplomatic contacts in 1879, when the first Bulgarian diplomatic representative was appointed in Tzarigrad, until 1928, when the first Bulgarian legation was founded in Ankara. The development of these relations is traced up until 1885, when the Bulgarian diplomacy succeeds in achieving one of its most significant victories, international recognition of the unification between Principality of Bulgaria and Eastern Rumelia. The second stage of the two-sided relations is also examined up until 1908, when the independence of the Bulgarian State was announced. In third place, here are presented the complex diplomatic negotiations for establishing regular diplomatic relations after the end of the First World War, signing of the Ankara treaty by which the two states are to maintain diplomatic relations to this day, as well as the establishment of the Bulgarian legation in the new capital of the Republic of Turkey – Ankara.

Keywords: Bulgaria-Turkey relations; diplomacy Balkan politics; establishment of the third Bulgarian state.

Настоящата статия цели да изследва българо-турските дипломатически отношения в периода от възстановяването на българската държавност до 1928 г. Долната граница на изследването съвпада с указа на княз Александър Батенберг за назначаването на първите български дипломатически агенти и е избрана като естествено начало на българската дипломатическа активност. Горната граница съвпада с годината на връчването на акреди-

тивите от страна на първия български пълномощен-министър в Анкара, предшествано от подписването и ратификацията на Анкарския договор (1925 г.), по силата на който двете държави поддържат дипломатически отношения и до днес.

По темата съществуват ред научни изследвания на български автори, но следва да се отбележи, че по-голямата част от тях касаят двустранните българо-турски отношения в периода преди обявяването на независимостта на България през 1908 г. Значително по-малобройни са изследванията, посветени на развитието на дипломатическите отношения в периода след Първата световна война¹. Принос към научното изследване на темата имат и някои общи съчинения, посветени на историята на българската дипломация и външна политика², както и непубликуваната докторска дисертация „Българските дипломати 1879–1912 г.“ на Алека Стрезова³. За целите на настоящата статия съм цитирала също документални сборници, касаещи външната политика на България⁴. От особена полза при изследването на по-слабо проучения в съвременната българска историография въпрос за уреждането на дипломатическите отношения между България и Турция в периода след Първата световна война съм използвала непубликувани архивни документи от фондовете на Министерството на външните работи и изповеданията на България.

* * *

Изследването на дипломатическите отношения между България и Турция⁵ в периода след възстановяването на българската държавност през 1878 г. се нуждае от кратко въведение, което да представи началния етап от изграждането на българските държавни институции, в това число Министерството на външните работи и изповеданията (МВнРИ), както и особеностите на създаването на първите български задгранични дипломатически представителства. Както е известно, съгласно Берлинския договор работата по изграждането на държавните структури на Княжество България е поверена на временно руско управление, което се осъществява от Съвет на управлението на императорския комисар, начело с княз Александър Дондуков-Корсаков. Според текста на Берлинския договор периодът на Временното руско управление е определен на девет месеца, считано от датата на подписване на договора, а главната му задача е създаването на васалната държава Княжество България и автономната област Източна Румелия. През този период е създаден и първообразът на бъдещото Министерство на външните работи и изповеданията под името Канцелария за общи дела и дипломатически отношения⁶, която след приемането на Търновската конституция е преименувана в Отдел за външни работи⁷. Освен да поддържа връзки с Министерството на външните работи на Русия и с чуждите представители в Княжеството, Отделът има за задача да подготви кадри за бъдещите дипломатически служби на младата българска държава⁸.

След приемането на Търновската конституция и изтеглянето на органите на Временното руско управление е назначено и първото българско правителство начело с Тодор Бурмов, в което постът министър на външните работи и изповеданията е поверен на Марко Балабанов – човек със солидно европейско образование, добил опит в дипломатическата работа в периода на продължителните борби за църковна и национална независимост. Първото десетилетие от съществуването на Третата българска държава е посветено на поетапно организационно изграждане на органите на властта, в това число и на Министерството на външните работи и изповеданията⁹. През 1897 г. е изработен Правилник за организацията на Министерството и се обособява Дирекция, отговаряща за задграничните дипломатически агенства¹⁰. Едва през 1907 г. е изработен т.нар. Закон за устройството и службата, съгласно който е формирана тристепenna структура на задграничните представителства, като представителството в Цариград, заедно с тези във Виена, Петербург, Париж и Лондон, е определено като първостепенно, за разлика от представителствата в останалите балкански столици, които са определени като третостепенни¹¹.

През този период от историята на Третата българска държава трудностите в работата на външните министри на България, както и тази на задграничните ѝ представители, са предопределени от ограниченията, наложени от Берлинския договор. Според клаузите на договора новата васална държава се представлява от дипломатите на Османската империя и няма право да открива дипломатически представителства в чужбина, да участва в международни конференции, както и да сключва търговски договори с чужди държави. Така,

докато България е Княжество, до 1908 г., тя е третирана от официалните правителства на чуждите държави, а и от влиятелните теоретици на международното право като несuverенна държава¹².

Началните стъпки на българската дипломация са осигурени от решенията на Учредителното събрание, свикано през февруари 1879 г., за да изработи основния закон на държавата. В текстовете на Търновската конституция личи ясно стремежът за еманципиране на българската държава от Османската империя. Основният закон е наречен не Органически устав, какъвто се изготвя по същото време за автономната област Източна Румелия, а Конституция. В нея не се споменава за васалния статут на новата държава и се постановява, че князът е върховен представител на държавата, което касае също така международните връзки на страната¹³.

По същия начин, независимо от ограниченията, българските държавници успяват да осигурят възможност за поддържане на дипломатически агентства и търговски представителства в съседните държави само година след възстановяването на държавността. За целта в Търновската конституция е включен нарочен текст, който предвижда откриването на представителства в държавите, с които България има да решава неотложни въпроси¹⁴. Разрешението за откриването на първите княжески агентства в трите съседни балкански държави е санкционирано от Великите сили по време на първата обиколка на княз Александър I в Европа в периода май – юни 1879 г. Обиколката на княза е и първата мащабна дипломатическа мисия пред държавниците във Виена, Берлин, Париж, Лондон, Рим и Цариград, по време на която той води разговори за установяване на редовни дипломатически отношения, за уреждане на международните задължения на България, за положението на българите в Македония и Източна Румелия. По време на обиколката князът успява да убеди европейските правителства да изтеглят представителите си от комисията, следяща за изпълнението на Берлинския договор, и да изпратят в София дипломатически агенти¹⁵. Осигурена е също подкрепата на европейските столици и съгласието на Високата порта за откриването на първите български дипломатически мисии в столиците на трите съседни на България държави. Скоро след пристигането на Александър I в София Великите сили назначават свои дипломатически представители в София, които са с ранг на дипломатически агент или генерален консул. От своя страна на 19 юли 1879 г. княз Александър Батенберг издава указ, с който назначава изявените български ерудити и общественици Драган Цанков, Евлоги Георгиев и Димитър Кирович за дипломатически агенти съответно в Цариград, Букурещ и Белград.

Първият дипломатически агент в Цариград – Драган Цанков, изпълнява длъжността краткотрайно. През 1880 г. той е сменен от Марко Балабанов, който също не остава дълго в османската столица. Високата порта от своя страна изпраща в София единствено „комисар на вакъфите“, работата на когото официално се свежда само до имотните права на мюсюлманите в България и свързаните с тях въпроси. Високата порта настоява да изпрати търговски агенти в българските градове Русе, Варна, Търново и София, но това искане е отхвърлено от княза и правителството. Причината за отказа следва да се търси в това, че в Княжеството живее многобройно турско малцинство и работата на тези агенти би довела до намеса на турско правителство във вътрешните работи на младата българска държава.

Първият турски комисар на вакъфите Ферик Нихад пристига в София през 1880 г. за срок от две години със задачата да уреди въпросите, свързани със владението на вакъфските имоти. Всъщност, както ще проличи по-късно, той изпълнява функциите на дипломатически представител на Високата порта, независимо от острите протести на българското правителство.

Българските държавници възприемат поста на българския дипломатически агент в Цариград като особено важен, ръководени от разбирането, че ефективната дипломацията в османската столица е ключът към реализацията на основната външнополитическа задача на България – националното обединение на българите. За решаването на тази задача обаче се налага известна подготовка, както и да се изчака да настъпи благоприятен момент за отхвърлянето на ограничителните разпоредби на Берлинския договор.

Независимо от неравнопоставеното положение на Княжеството, още първият български дипломатически агент в Цариград успява да смекчи ограничителните разпоредби

на Берлинския договор. Възползвайки се от прецедента, създаден от Румъния, която до 1878 г. също е васална на Османската империя, Др. Цанков установява контакти директно с Министерството на външните работи в Цариград, така, както е положено на независимите държави. Едва през март 1881 г. Високата порта взема решение, че с този акт българските дипломатически агенти надвишават правата си и създава „Бюро за привилегированите и автономни провинции“. Българският агент е информиран, че занапред няма право да контактува директно с Високата порта, а трябва да адресира цялата кореспонденция на дипломатическото агентство до новосъздаденото бюро. С други думи, Портата решава да третира занапред България като привилегирован турски вилает и дори отказва да признава издаваните от Княжеството паспорти.

Българските държаници отказват да се подчинят на това изискване и министърът на външните работи и изповеданията Георги Вълкович нарежда на българския представител в Цариград да продължава да кореспондира директно с Високата порта. Успоредно с това министър Г. Вълкович отказва да разглежда актовете, изпращани до Княжеството от Бюро за привилегированите и автономни провинции. По този повод напрежението между двете държави ескалира. Все още неукрепналата българска държава не е в състояние да надделее в разгорелия се спор и османското правителство продължава да третира България като привилегирована област, пренебрегвайки съветите на западноевропейските държаници да не предизвиква изкуствени конфликти¹⁶.

Независимо от трудностите през първото десетилетие след възстановяването на държавността българските дипломати успяват да си извоюват известен авторитет пред европейските правителства, а българските търговски агенти започват да изпълняват консулски функции. Още в началото на 1880-те години на България е дадена възможност да участва със свои представители в международни конференции, да сътрудничи на Европейската дунавска комисия и на железопътната „Конференцията на Четирите“ във Виена. В рамките на тези международни дипломатически форуми добиват дипломатически опит, създават контакти и се изграждат първите български дипломати¹⁷.

Пътят на българската дипломация е трасиран по време на управлението на либералното правителство, в което постъп на министъра на външните работи е поет от министър-председателя Драган Цанков. Оформил възгледите си по време на борбата за независима българска църква и просвета, Др. Цанков познава добре похватите на турската дипломация. Неговата главна политическа амбиция е да бъде осигурена независимостта на България, като едновременно с това той е убеден привърженик на конституционализма и русофилството. Твърдата политика на либералния кабинет по националния въпрос се посреща с недоволство в европейските столици, а най-силно е, разбира се, негодуванието на Цариград, откъдето настояват за неизгодни за България решения по наследените от миналото въпроси, свързани главно със собствеността, респективните поданици, железопътния въпрос и външния дълг.

Настроенията в Цариград и в столиците на Великите сили окуражават княз Александър I да извърши държавен преврат и да премахне конституционния ред в Княжеството. След преврата правителството на Др. Цанков е отстранено и е установен т.нар. „Режим на пълномощията“ (1881–1883). Князът поема ръководството на външната политика, а за министър на външните работи е поканен образованият по европейски образец и близък в разбиранията си до консерваторите д-р Георги Вълкович. Една от първите инициативи на Режима е да постигне споразумение за определяне на трасето на българо-турската граница. Преговорите довеждат до подписването на спогодба на 21 юли 1881 г., която допринася за подобряване на климата в отношенията с Цариград. След нормализирането на отношенията със съюзерена на преден план във външнополитическите приоритети на българското правителство излиза въпросът за засилването на влиянието на княжеското правителство в управлението на Източна Румелия. С посредничеството на руските дипломати в София и Пловдив княжеското правителство осъществява контакти с областното правителство на Източна Румелия. Правителствена промяна в България в началото на 1883 г. и последвалите усложнения във вътрешния живот на страната обаче обричат българската дипломация на непоследователност. Особеностите на европейската политика също създават трудности за спечелването на подкрепата на европейските столици за решаването на българския национален въпрос и Съединението на България.

До средата на 1880-те, независимо от честата смяна на правителствата, във външната политика на България ясно се проследяват две основни тенденции – на сближение с Петербург и към укрепване на връзките с Източна Румелия, с оглед бъдещото присъединяване на областта към Княжество България. Първият по-значим резултат от усилията за засилване на контактите с Източна Румелия е постигнат на 30 септември 1884 г., когато е подписана Митническа спогодба между България и Източна Румелия, която започва да се прилага незабавно, макар че Високата порта отрича правото на областта да сключва самостоятелно подобни споразумения¹⁸. През същата 1884 г. зачестяват тревожните сведения за положението на българите в Македония и Одринско – в Дебър, по внушение на гръцки патриаршистки среди, е убит екзархийският наместник Теофил и се стига до насилия над български учители и свещеници, последвани от издевателства над българското население там. Правителството се стреми да предизвика европейска намеса за осигуряване на реформи в Македония и Одринско, но не среща подкрепа.

За разрешаването на българския национален въпрос от началото на 1885 г. в Пловдив се основава Български таен централен революционен комитет, който да подготви съединението на Княжеството с Източна Румелия. Министър-председателят П. Каравелов се отнася скептично към начинанието и първоначално отказва да въввлече държавата в подобно рисковано начинание. Княз Александър I обаче прегръща идеята и прави дипломатически сондажи в Лондон и Виена. От там смятат, че подобна постъпка би имала непредвидими последствия и дават да се разбере, че князът поема сериозен риск, пристъпвайки към подобно нарушение на Берлинския договор¹⁹. На 6 септември 1885 г. в Пловдив е провъзгласено Съединението на Източна Румелия с Княжество България под скиптъра на княз Александър I. След като Съединението вече е провъзгласено, министър-председателят П. Каравелов не се поколебава да се земе с неговата защита. Князът издава манифест, с който официално признава Съединението и призовава нацията да защити това свято дело. Предстои трудната задача да се защити общонационалното дело пред международната общественост и е поставено началото на дипломатически постъпки пред съюзернатата власт и Великите сили. През есента на 1885 г., независимо от известните различия в реакциите на Великите сили, те са единни в желанието си да бъде възстановено берлинското статукво със средствата на дипломацията и осъждат извършеното Съединение.

Османска Турция остава изненадана от събитията и ги посреща с недоволство. Съединението засяга пряко съюзернатите права на султана и в интересите на Портата е опасният прецедент да бъде анулиран. За да демонстрира сила и за да принуди България да отстъпи, Портата струпва войски на източнорумелийската граница и окупира гр. Кърджали и околните села. В османската столица се чуват гласове за незабавна въоръжена интервенция и на 9 септември 1885 г. Високата порта уведомява дипломатите на Великите сили в Цариград, че ще упражни правата си по Берлинския договор и ще възстанови с оръжие стария ред в Източна Румелия²⁰. Султанското правителство обаче изчаква реакцията на Великите сили.

Много по-остра е реакцията на Сърбия, Румъния и Гърция. Официалните връзки между София и Белград са скъсани. Въпреки тревожните сигнали от всички страни, българското правителство продължава да се подготвя за отбрана и защитава делото пред всички европейски правителства. Депутатите в Народното събрание изпращат телеграма до Александър III, в която искат покровителството му за Съединението на българския народ²¹, а министърът на външните работи се обръща с ноти до турското Външно министерство и до представителите на Великите сили с искане да се признае извършеното дело.

За българското правителство няма съмнение, че на първо място е необходимо да се постигне споразумение по въпроса с Високата порта. За да осигурят отстъпчивостта на султана, още на 21 септември двама представители на Южна България – Стоян Чомаков и Иван Хаджипетров, заминават за Цариград, но мисията им остава без резултат. По същото време князът също очаква съгласието на Портата, за да изпрати за преговори в Цариград представители на българското правителство. Високата порта обаче не бърза да вземе решение без съгласието на Великите сили. Българската дипломатическа активност в защита на Съединението се разпростира в цяла Европа и обхваща дори балканските столици. Оказва се обаче, че Сърбия и Гърция са готови да бранят берлинското статукво много по-яростно от Високата порта.

В тези условия Великите сили правят опит да разрешат конфликта със средставата на дипломатията. На 22 октомври 1885 г. е свикана посланическа конференция в двореца „Тохане“ в Цариград, на която турските представители заявяват желанието си статуквото да бъде възстановено. Представителите на Русия, Германия, Италия се обявяват в подкрепа на туското искане. Русия е също така категорична в стремежа си да отстрани княз Ал. Батенберг от българския престол. За разлика от тях френският и английският представител дават да се разбере, че биха приели решение, което отговаря по-скоро на българските интереси. Преговорите завършват, без да се стигне до общо становище, и в Белград решават, че протакането на въпроса работи в полза на българската кауза. Твърдо решено да не допусне международно признаване на Съединението, сръбското правителство преминава към решителни действия и на 2 ноември 1885 г. обявява война на България. Българската армия защитава националната кауза в редица победоносни боеве²², но дори и след удържаната победа във войната със Сърбия Княжеството не получава съгласието на Великите сили за легитимиране на Съединението. Турското правителство дори изпраща в източнорумелийската територия Гадбан ефенди и Лебиб ефенди с мисия да съобщят на местното население волята на султана да се възвърне старият режим. Лошо замислена и проведена, ефектно и повсеместно конфронтирана от българските власти, мисията на двамата турски емисари е комичен епизод в желанието на Османската империя да играе самостоятелна роля в дипломатията по Съединението²³.

За да направи актът на Съединението необратим, в края на декември Ал. Батенберг подписва ред укази, с които слива институциите и администрацията на Княжество България и Източна Румелия. От средата на декември с.г. споменатият Гадбан ефенди е изпратен в София като комисар по вакъфите със задачата да проведе необходимите разговори с българското правителство за постигане на споразумение. Така в навечерието на 1886 г. между България и Турция е постигнато предварително споразумение по „прехвърлянето“ на Източна Румелия в българското управление. То предвижда българският княз да бъде назначен за главен управител на областта със съгласието на султана, България като трибутарно княжество да плаща по 6 милиона франка годишно на Портата, да се подпише взаимен отбранителен договор между Турция и България. Българското правителство успява да отхвърли настояванията на Гадбан ефенди за отстъпване на гр. Бургас и за разширяване на обхвата на вече завзетата от империята българска територия в района на Родопите²⁴.

Българо-турските преговори продължават през януари 1886 г. в Цариград, където е изпратен външният министър Ил. Цанов. На 20 януари 1886 г. българският външен министър и великият везир подписват споразумение за начина на прехвърляне на властта над бившата Източна Румелия. Управлението на областта се поверява персонално на княз Александър за 5 години, след което с одобрението на султана той може да бъде преназначаван; присъединените от Османската империя родопски села, населени с българи с мохамеданско вероизповедание, и няколко села в Кърджалийска околия остават на османска територия, а при определянето на границата в Родопите се вземат предвид стратегическите особености на района, които са в полза на Турция; постигнато е съгласие за взаимна военна помощ в случай на нападение срещу Турция или България; прието е преразглеждане на Органическият устав на Източна Румелия от комисия, назначена от султана и княза. Спогодбата предвижда всички други положения на Берлинския договор да останат в сила²⁵.

Така подписаната спогодба ограничава държавния суверенитет на България, без да дава юридически гаранции за Съединението, заради което се приема като обида от българската общественост. По същото време започват и сръбско-българските преговори за сключване на мирен договор, по време на които Великите сили подкрепят Сърбия и българската дипломатия се чувства все по-неспособна да наложи волята си. Дипломатите на България напразно настояват за официално признание на Съединението, срещу което декларират отказ от всяко обезщетение за войната. Подписаният договор се състои от един-единствен член, който постановява, че мирът между Сръбското кралство и Българското княжество е възстановен²⁶. Скоро след сключването на мира правителството обявява демобилизация на войската, но военното положение не е отменено.

От София отново обръщат поглед към Цариград. По настояване на Русия е прието в българо-турското споразумение да не се споменава името на Александър Батенберг, от което става очевидно, че враждебното отношение на руското правителство към княза е

останало непроменено. С тази отстъпка българското правителство осигурява международната подкрепа за Съединението – на 24 март 1886 г. посланиците на Великите сили в Цариград подписват Топханенския акт, с който Съединението на Княжество България с Източна Румелия е официално признато. На 13 април с.г. на тържествена аудиенция в София Шакир паша връчва на княз Александър I сутански ферман, с който му поверява главното управление на Южна България. Топханенският акт на практика засвидетелства международното признаване на Съединението, постигнато след паметни победи на българската армия срещу сръбските агресори, след активна работа на българската дипломация и при решителното съдействие на Англия. Този успех бележи една от най-големите победи на българската дипломация в началните години от историята на Третата българска държава.

Подкрепата, която английската дипломация оказва на българското правителство, изостря съперничеството между Англия и Русия за влияние на Балканите. Влиянието на Русия в Княжеството намалява значително и за Петербург въпросът за отстраняването на Ал. Батенберг от българския престол придобива все по-голяма важност. Независимо от това, че Съединението засилва влиянието на България в международната политика, във вътрешната политика на страната се разгарят остри политически борби. Главните причини за тях са липсата на компенсации в Букурещкия мирен договор, които Сърбия като агресор би следвало да заплати, териториалните отстъпки в полза на Турция, влошената икономика, отношенията с Русия и т.н. Главният въпрос, по който българската общественост се разделя на два противоборстващи лагера, е този за личността на княз Ал. Батенберг. От една страна, са привържениците на Др. Цанков, дейци от Консервативната и Народната партия в Южна България, които са съгласни с руските настоявания за детронирането на Батенберг, а от друга – либералите от Южна България, както и Консервативната и Либералната партия в Княжеството, за които князът е символ на обединена България. Натискът на Петербург се оказва непреодолим за българската дипломация и на 26 август 1886 г. княз Александър I Батенберг е принуден да оповести абдикацията си и назначава Регентство.

С назначаването на Регентството²⁷ започва нов етап в българската външна политика спрямо Турция. Замислено като средство за възстановяване на българо-руските отношения, детронирането на княза въвлича страната в остра политическа криза. Тя е предизвикана най-вече от грубата намеса на Русия във вътрешната политика на България, придружена дори от демонстрации на военна сила²⁸. Отношенията с Русия не само не се подобряват, но и изправят България пред необходимостта да намери изход от ситуацията и да осигури подходяща кандидатура за овакантия български престол. Въпросът се усложнява от факта, че съгласно Берлинския договор българският държавен глава се избира от Великото народно събрание, но изборът трябва да бъде потвърден от Великите сили и от Високата порта. Турция, в качеството си на съюзен, съветва Регентството и правителството в София да запазят реда в страната, с което да се предотврати всяка външна намеса. През този период убеденият в несъвместимостта на българските и руските интереси български държавник Григор Начович става за втори път министър на външните работи и изповеданията. Независимо от бързите реакции на Гр. Начович по време на провокираните русофилски бунтове в Пловдив, Бургас и Сливен, на 6 ноември 1886 г. Петербург къса дипломатическите си отношения с България, което изправя българската дипломация пред нови трудности.

При новосъздалата се ситуация позицията, която ще заеме османското правителство в качеството си на съюзен на България, има извънредно важно значение за изхода от кризата. Султанът обаче се въздържа от инициативи по българския въпрос, макар подобна позиция да накърнява авторитета на империята. През този период специален пратеник на българското правителство в Цариград е Димитър Греков, но България няма титулярен дипломатически представител в турската столица. Едно от най-важните решения, които допринасят за излизането от външнополитическата криза, е изпращането на д-р Г. Вълкович като специален пратеник в Цариград в началото на декември 1886 г. Ролята, която той успява да изиграе за уреждането на отношенията с Високата порта, е от изключително значение. Г. Вълкович е наследник на прочут род, израснал е в Атина и е получил образованието си в Париж. Нещо повече, той е служил като санитарен полковник в турската армия и от този период е запазил многобройни приятелства и познатства в средите на турските политически кръгове, в това число поддържа лично приятелство с великия везир

Кямил паша. Първият съществен успех на новия български пратеник в Цариград е отзоваването от София на турския комисар по вакъфите Гадбан ефенди, който с неверните си донесения сериозно влошава климата в двустранните отношения²⁹. На негово място в София е изпратен предпочитаният от София турски дипломат Риза бей, при това – въпреки несъгласието на Русия.

В края на 1886 г. е намерена подходяща кандидатура за българския престол. Въпросът се решава окончателно през 1887 г., след дипломатическа совалка в европейските столици и Цариград. Отхвърлянето на руските протежета за българския престол и избирането на княз Фердинанд I Саксбургготски е безспорен успех за българската дипломатия. След преодоляването на кризата, на 20 август 1887 г. е съставено ново правителство начело със Стефан Стамболов, а МВнРИ се оглавява от Георги Странски. През същия период д-р Вълкович е назначен вече официално за дипломатически представител в османската столица и ръководи българската дипломатическа мисия там в периода 1888–1892 г. Скоро обаче се оказва, че Г. Странски настоява да ръководи делата на дипломатическото агентство в Цариград по свое усмотрение и да третира д-р Вълкович като обикновен чиновник, което едва не довежда до оставката на последния³⁰. На специално заседание на Министерския съвет е разгледана претенцията на д-р Вълкович и желанието му да бъде потвърдено доверието в него³¹. Съгласно изричното му желание е освободен целият състав на дипломатическото агентство в Цариград, като за първи секретар е назначен Христо Бракалов, а на длъжността втори секретар – В. Павлитов. Решаването на конфликта в полза на д-р Вълкович е от изключителна важност за българската дипломатическа мисия в Турция. Не само отличните му качества на дипломат, но и пословичното му приятелство с великия везир Кямил паша създават сигурен канал за надеждна информираност на българското правителството и дават възможност за благоприятно развитие на двустранните отношения.

След като кризата е разрешена, се пристъпва към постъпки за подобряването на положението на българите в европейските провинции на Османската империя. Българската дипломатия прави ред опити да спечели съгласието на Великите сили за прилагането на чл. 23 и чл. 62 от Берлинския договор, които предвиждат превръщането на македонските вилаети в привилегирована провинция и въвеждането на автономно управление, като заедно с това се настоява за издаването на владишки берати за българските епархии там³². За спечелването на европейската подкрепа е иницирана дипломатическа совалка в европейските дворове, но оттам са категорични, че България не може да разчита на подкрепа за осигуряването на автономия на Македония. Що се отнася до въпроса за издаването на владишки берати, европейските столици се показват склонни на известни отстъпки, но от направените сондажи става ясно, че третирането на националния въпрос и съдбата на българското население в империята не може да се разисква без директни преговори с турските държавници.

В началото на 1890 г. д-р Г. Вълкович връчва на Високата порта и дипломатическите представители на Великите сили в Цариград меморандум, в който заявява, че „колебливото отношение на Портата към българския въпрос създава опасност от превръщането на България в руска губерния, което ще принуди българите да обявят независимост и да се отърват от сюзеренитета, който не им служи за нищо“³³. Правителството изпраща нота до Високата порта, в която поставя искане да се назначи комисар по вакъфите, който да поддържа официални връзки с правителството и частни с княза; да позволи на Охридския и Скопския владика да отидат в епархиите си, а Одринският да е свободен да владичества; не на последно място, се иска уреждането на въпроса за експлоатацията на линията Белово–Вакарел и подписване на телеграфо-пощенска конвенция³⁴. Изплашена от българските настоявания и независимо от протестите на Сърбия и Гърция, Портата бърза да направи някои отстъпки в полза на България. През лятото на 1890 г. е взето решение да се разреши изпращането на български владци в Охридска, Велешка и Скопска епархия, както и да се позволи на митрополит Синесий да посещава свободно българските общини в Одринския вилает. Даден е и ферман за построяване на българска църква в квартал „Фенер“ в Цариград. След броени дни излиза и султанското ираде за два владишки берата – за Скопска и Охридска епархия, с които е признат българския им характер. Бератите са дадени на Екзархията, а не на българското правителство. С този акт Турция признава, че Княжество

България е естествен представител на интересите на българската народност, намираща се в границите на Османската империя.

Нарасналият престиж на българската външна политика е забелязан и в европейските столици и повишава значително тежестта на България в международната политика. От този момент нататък българското правителство започва да работи за икономическо проникване в Македония. Правителството на Ст. Стамболов внася съществена промяна в схващането за традиционния враг и естествения съюзник на българската национална кауза. Участник и ръководител на три неуспешни въстания срещу Османската империя, след Освобождението Ст. Стамболов разбира, че верният път за решаване на спорните въпроси между двете страни е директна и настъпателна дипломация за присъединяване на населените с българи земи, останали извън българската държава, и защита на българското население там. София вече вижда основната опасност за българските национални интереси не в отношението на вековния поробител – Турция, а в нарастващата агресивност на Сърбия и Гърция.

Тази политика проличава ясно при посещението на Ст. Стамболов в Цариград и в разговорите му със султан Абдул Хамид II през лятото на 1892 г. По време на визитата Стамболов определя родената още през 1867 г.³⁵ идея за дуалистична турско-българска държава като „невъзможна“, но предлага все още съюзеренното Княжество България заедно с Македония и Одринска Тракия да образуват Румелийски Бейлербейлик. Абдул Хамид отхвърля предложението, тъй като оформянето на подобна административна област би създавало условия при извоюването на независимостта на Княжество България Македония и Тракия да останат в границите на българската държава. Безуспешен е и опитът на Стефан Стамболов да сключи военен съюз с Османската империя и с помощта на българските офицери да бъде създадено християнско войнство в Македония и Тракия, което да получи същата подготовка, както и българската армия. Половин година след визитата в Цариград Ст. Стамболов изпраща на Абдул Хамид меморандум, който съдържа подробно изложение на проекта за решаване на българския въпрос, но отново не успява да спечели съгласието и подкрепата на султана³⁶.

След подобряването на българо-турските отношения българската дипломация претърпява тежка загуба – през 1892 г. д-р Г. Вълочич загива при атентат. Убийството му получава широк отзвук в европейските столици, което Ст. Стамболов използва, за да постави въпроса за международното признаване на българския княз. Постът на дипломатически агент в Цариград е поверен на Петър Димитров, който остава в османската столица до 1897 г. Първата му важна задача е да осигури турското съгласие за признаването на българския княз. П. Димитров получава уверения, че султанът не е против, но се изчаква благоприятен момент, предвид деликатността на въпроса, главно заради позицията на несъгласието от страна на Петербург.

Допълнителни усложнения в българо-турските отношения се създават от ограничаването на автономията на българските училища в европейските провинции на Турция, както и в резултат от неуредените железопътни въпроси. През 1894 г. българското правителство успява да постигне нови отстъпки от страна на Портата, като заплашва да скъса дипломатическите отношения с Турция, ако не бъдат удовлетворени някои български искания. В резултат на ултимативно настояване е издадено султанско ираде, с което се удовлетворява искането българските училища да бъдат третирани равноправно със сръбките и гръцките училища в Македония; издадени са берати за български владци във Велешка и Неврокопска епархия; позволено е на Екзарха да купи здание за Св. Екзархия в кв. „Пера“ в Цариград; подарява се парцел за изграждането на българско духовно училище в турската столица.

Следващият голям успех на правителството на Ст. Стамболов е, че след продължителни дипломатически ходове на 2 февруари 1896 г. княз Фердинанд I е утвърден за законен владетел на България от страна на Русия, а месец по-късно турска делегация връчва на княза два султански фермана – единия за това, че признава Фердинанд за княз, а другия – че го признава за генерал-губернатор на Източна Румелия³⁷.

След възстановяването на официалните отношения с Русия, което повлиява положително на отношенията с другите европейски държави, вниманието на българската дипломация отново се насочва към подобряване на положението на българите в Македония и

Одринско. Правителството на Константин Стоилов продължава започнатата по времето на Ст. Стамболов политика на сближение със съюзерена и спечелването на отстъпки в Македония не закъснява. През 1897 г. новоназначеният дипломатически агент на Княжеството в Цариград Димитър Марков успява да осигури възстановяването на редица български църкви в Македония и Одринска Тракия, а освен това получава съгласие за построяването на нови храмове. По време на гръцко-турския конфликт за о. Крит той дава повод на Портата да смята, че ще приеме предложението на Гърция за споразумение, което заставя османските държавници да дадат съгласие за откриването на български търговски агентства в общо седем града, намиращи се в европейските провинции на империята.

За нарасналия авторитет на българската дипломация свидетелства и фактът, че през 1898 г. Димитър Марков е поканен на дипломатически прием в двореца на султана заедно с представителите на суверените държави. Д. Марков е посрещнат лично от външния министър на Османската империя и е представен на султана наравно с останалите европейски дипломати. Този жест е ясен сигнал за промененото отношение на Високата порта към българската дипломация, което повлиява на поведението не само на дипломатическите представители на останалите държави в Цариград, но се отразява и върху поведението на държавниците във Виена, Петербург и Париж към българските представители в европейските столици. Макар поведението на Високата порта да не се запазва константно добронамерено и последователно, то поставя българската мисия във все по-равнопоставено на останалите дипломатически представителства положение. Тези успехи могат да се обяснят не само с работата на българските дипломатически представители в Цариград, но и с далновидната политика на българския министър-председател Ст. Стамболов, който се ориентира към установяване на по-тесни връзки с държавата съюзерен в името на българския национален идеал.

Началото на ХХ в. е белязано с ново влошаване на българо-турските дипломатически отношения. През лятото на 1903 г. избухва Илинденско-Преображенското въстание, довело не само до остра криза в отношенията с Османска Турция, но и до тежки изстъпления над българското население в Македония и Одринско³⁸. За да овладее положението, в османската столица е изпратен опитният български дипломат Григор Начович. В резултат на предприетите от него постъпки на 26 март 1904 г. е подписано споразумение, съгласно което българската държава се задължава да предотврати образуването на чети на своя територия и да не допуска преминаването на чети в османските владения. Османските държавници от своя страна поемат ангажимент да пристъпят към прилагането на Мюрцшегската реформена програма в Солунски, Битолски и Косовски вилает. В допълнително споразумение е предвидено да се подпише спогодба, касаеща атрибутите на търговските агенти. Постигнатите спогодби допринасят съществено за подобряването на отношенията, за освобождаването на арестуваните по време на въстанието близо 4000 българи и е дадена възможност на бежанците да се върнат по родните си места³⁹. Пряко следствие от работата на Гр. Начович е и откриването на дипломатическо агентство в Берлин, като Германия се отказва от настояването си българският агент да бъде определен за сутански пратеник.

За промененото самочувствие на българската дипломация от началото на ХХ в. свидетелства и споменатият по-горе Закон за устройството на службите от 1907 г., в който вече е постановено, че начело на българските дипломатически представителства в чужбина стоят пълномощни министри или дипломатически представители, а начело на консулствата – консули. Тази титулатура се използва от представителите на независимите държави и с приемането на Закона ръководителите на българската външна политика вече нормативно се заявяват като представители на независима държава⁴⁰.

Ограниченията на работата на българските дипломати са отстранени след обявяването на независимостта на Княжество България. Всъщност, прелюдия към обявяването ѝ става именно дипломатически скандал, свързан с незачитане на авторитета на българския дипломатически представител в Цариград. През 1908 г. българският представител в османската столица не е поканен на дипломатически прием по повод рождения ден на султана. Основавайки се на споменатата по-горе практика на дипломатическия церемониал, съгласно която българските представители са третираны като равнопоставени на европейските дипломати, Ив. Гешов напуска османската столица⁴¹. Министър-председателят Александър Малинов използва т.нар. „инцидент Гешов“ като формален повод да повдигне

енергично въпроса за отхвърлянето на васалитета. Броени дни по-късно, на 22 септември 1908 г., българското правителство обявява независимостта на Княжество България.

Тази постъпка на българското правителство се приема с неудоволствие от практически всички европейски столици и в продължение на близо година българските дипломати полагат усилия да отстояват българската кауза и да защитят независимостта на държавата. В резултат от усилията им на 6 април 1909 г. в Цариград е подписан Българо-турски протокол, с който Османска Турция признава новия независим статут на България в присъствието на посланиците на държавите от Антантата⁴². Ден по-късно независимостта на България е призната от Русия, а след нея същото признание дават Австро-Унгария и Германия. През лятото на същата година управляващият легацията в Цариград М. Несторов успява да осигури съгласието на османското правителство за издигане на ранга на тогавашните търговски агентства в консулства, като търговското агентство в Цариград започва да се титулува Генерално консулство, а това в Одрин – Консулство. През есента на 1909 г. в България пристига и първият пълномощен министър на Османската държава, с което султанското правителство окончателно признава дипломатическата равнопоставеност на двете държави.

Само три години по-късно добилите самочувствие на равноправен субект в европейската политика български държавници стават инициатори за създаването на Балканския съюз, който да отвоюва населените предимно с българско население европейски територии на Османска Турция. След обявяването на Балканската война на 5 октомври 1912 г. дипломатическите отношения между България и Турция са прекъснати, а през есента на 1913 г. са възстановени с Цариградския мирен договор, който слага край на състоянието на война⁴³. Този договор бива коригиран и допълнен с конвенцията по ратифициране на българо-турската граница от 24.08.1915 г.⁴⁴

В навечерието на Първата световна война българо-турските дипломатически отношения влизат в нова фаза. Двете държави вече са равноправни субекти в международната политика, а двустранните българо-турски отношения отстъпват място на една значително по-сложна и многопластова политика, каквато се създава в годините на войната. В периода 1914–1915 г., докато България все още не е взела страна в Първата световна война, правителството търси възможност за реванш за претърпяната след края на Втората балканска война национална катастрофа. Българските държавници смятат, че по-нататъшни претенции в посока Източна Тракия са немислими и това предопределя до голяма степен отношенията ѝ с Османска Турция. Така Царство България и Османска Турция се оказват съюзници във войната и отношенията им са поставени в зависимост от общите интереси на военния блок, а уредените през 1913 г. двустранни дипломатически отношения се запазват до края на войната.

След края на военните действия пречка за поддържане на дипломатически отношения между България и Турция стават чл. 3 и чл. 6 от тайните клаузи на Солунското примирие, съгласно които България е задължена да прекъсне дипломатическите отношения с бившите си съюзници. Подобно ограничение е наложено и на Османска Турция по силата на чл. 23 от Мудроското примирие. При това положение от декември 1918 г. със защитата на българските интереси в Турция се ангажира шведската легация в Истанбул, а защитата на турските интереси в България е поверена на испанската легация в София⁴⁵.

Още през пролетта на 1920 г., след ратификацията на Ньойския мирен договор, когато забраната на Солунското примирие би следвало да се счита за невалидна, Ал. Стамболийски прави няколко постъпки да отхвърли опеката на шведската легация и да открие самостоятелно дипломатическо представителство в Истанбул⁴⁶. За целта българският министър-председател дава указание на пълномощните министри в Лондон, Париж и Рим да сезират съответните правителства за промяната на статута на българската легация и да осигурят съгласието им, като обосновават желанието на България за самостоятелни контакти с Цариград с търговско-икономическите интереси на държавата и с необходимостта да се уреди положението на българската общност там. Върховните комисари на Франция, Англия и Италия отказват да признаят правото на българското правителство да акредитира свой представител в Цариград преди ратификацията на Севърския мирен договор⁴⁷.

Условията се променят едва след края на Гръцко-турската война (1920–1922) и в хода на мирните преговори в Лозана. На 1 март 1923 г. Ал. Стамболийски назначава одринския

консул ген. Т. Марков за управляващ българската легация в Цариград, но българското правителство не информира официално шведската легация за назначението, тъй като все още не желае да оставя впечатление, че назначението е стъпка към възстановяване на редовни дипломатически отношения⁴⁸. В края на март 1923 г. Т. Марков прави опити да убеди правителството в София, че за България е важно да уреди статута на легацията преди подписването на окончателния мир с Турция и тя да се премести в новата столица Анкара⁴⁹. Ал. Стамболийски обаче предпочита да отложи инициативата и нарежда на Т. Марков да поддържа приятелски отношения с представителя на кемалистите, но към уреждане на редовни дипломатически отношения с Анкара да не пристъпва⁵⁰.

Българското правителство решава да пристъпи към размяна на дипломатически представители с новата турска столица едва когато става очевидно, че Лондон, Париж и Рим ще отстъпят пред настояванията на кемалистите. През май 1923 г. Анкара е информирана, че българското правителство ще приеме кемалистки дипломатически представител, независим от испанската легация⁵¹. Броени дни след вземането на това решение в България е извършен държавен преврат, а правителството на Ал. Стамболийски е сменено от правителство начело с Ал. Цанков, което отново отлага въпроса за уреждането на дипломатическите отношения до окончателното подписване на Лозанския мирен договор⁵².

Едва на 31 август, т.е. повече от месец след подписването на Лозанския договор⁵³, Ал. Цанков решава да уреди отношенията с Анкара и изпраща на Т. Марков акредитивни писма⁵⁴. Условие за връчването им е да изчака окончателното ратифициране на Лозанския мирен договор и поне една от Великите държави да акредитира свой представител в Турция. Подобни инструкции се налагат най-вероятно заради множеството коментари в европейската преса за твърде големите отстъпки, направени на кемалистите, и съмненията, че е възможно Лозанският договор да остане нератифициран. Успоредно с това българската държава няма готовност да пристъпи към преговори за уреждане на „висящите въпроси“ – условие, което се очаква да постави тюрското правителство при опит за установяване на българското дипломатическото представителство в Анкара. Спазвайки инструкциите от София, Т. Марков изчаква развитието на събитията и не установява контакти с кемалисткото правителство в Анкара.

Промените в Турция се извършват изключително бързо. В опитите си да стабилизират новата власт, на 29 октомври 1923 г. кемалистите провъзгласяват Турция за република, а с Лозанския договор кемалистката дипломация успява да постигне неочаквано голяма дипломатическа победа, което променя коренно външнополитическите позиции на държавата и престижът ѝ значително нараства. Анкара успява да реализира програмата максимум в териториалните си претенции в Европа и в отношенията ѝ с балканските държави не остават нерешени териториални спорове. Това дава възможност на републиканската дипломация да пристъпи към уреждане на дипломатическите отношения с балканските държави.

Веднага след края на Лозанската конференция турският министър-председател Исмет паша е приет в Букурещ и по инициатива на румънското правителство в началото на януари 1924 г. между двете държави са установени официални дипломатически отношения⁵⁵. По подобен начин са уредени дипломатическите отношения между Турция и Албания, като още на 15 декември 1923 г. е подписан Договор за приятелство. Въпреки напрежението в турско-гръцките отношения през ноември 1923 г. Атина изпраща пълномощен министър в новата турска столица⁵⁶, а в края на декември с.г. в гръцката столица е приет първият управляващ турската легация⁵⁷.

Преговорите за установяване на дипломатически отношения между Царство България и Република Турция започват през лятото 1924 г., като делегат от българска страна е Симеон Радев⁵⁸. Още на първото заседание на българския преговарящ е връчен проект на Договор за приятелство, по силата на който би следвало да се уредят редовни дипломатически отношения между двете държави⁵⁹.

Предложеният вариант е приемлив за България при условие, че в него се предвиди сключването на конвенция за установяване, която би гарантирала на българските поданици право на собственост, каквото от 1878 г. до момента на водене на преговорите нямат. Тюрското правителство се съобразява с българското настояване и конвенцията за установяване става неразделна част от Договора за приятелство⁶⁰.

Сериозните трудности започват, когато се стига до преговори по наследени от миналото спорове, свързани с правата на бежанците от Балканските войни, техните имоти, както и правата на респективните малцинства в двете съседни държави⁶¹. През август 1924 г. в резултат на невъзможността да се достигне до споразумение преговорите прекъсват⁶². Те са подновени в средата на февруари 1925 г. по инициатива на новия министър на външните работи Ружди Арас, а до споразумение се стига през есента на 1925 г. На 18 октомври 1925 г. Симеон Радев и Тевфик Кямил подписват Анкарските спогодби⁶³. Те са одобрени от XXI обикновено народно събрание на Царство България, а Великото национално събрание на Турция (ВНСТ) извършва ратификацията броени дни по-късно⁶⁴. Българският временно управляващ легацията в Цариград Н. Недев докладва, че във ВНСТ единодушно е гласувано в полза на приемането на Анкарските спогодби⁶⁵.

Анкарските спогодби обаче следва да влязат в сила едва след размяната на ратификациите. През юли 1926 г. министър-председателят Андрей Ляпчев изпраща специален пратеник в Анкара, който да преговаря за ускоряване на размяната им, за да може договореностите да влязат в сила колкото е възможно по-скоро. Заедно с това българското правителство настоява временно управляващите легации да бъдат заменени от пълномощни министри. Размяната на ратификациите се бави по вина на турската страна до края на 1926 г., когато са открити официални дипломатически представителства, ръководени все още от временно изпълняващи длъжността пълномощни министри, и е легализирана дейността на респективните консулски служби⁶⁶. С този акт двете правителства се задължават да пристъпят към прилагането на Протокола-приложение към Договора за приятелство, както и да зачитат правата на респективните поданици, гарантирани с конвенцията за установяване⁶⁷. Протестите сред българската общественост забавят прилагането на постигнатите споразумения. През лятото на 1927 г. е назначен първият български пълномощен министър в Анкара – Тодор Павлов. От срещите му с министъра на външните работи на Република Турция Тевфик Ружди Арас става ясно, че управляващият турската легация в София Али бей е направил донесения, които бавят окончателното връчване на акредитивите. Едва на 23 март 1928 г. Т. Павлов е приет от председателя на Република Турция и връчва акредитивните си писма, с което Анкарските спогодби от 1925 г. влизат в сила и са установени официални дипломатически отношения.

В заключение би следвало да се подчертае, че в българо-турските дипломатически отношения се влияят първоначално от неравнопоставеното положение на Княжество България в международните отношения. Не само Високата порта, но и Великите сили третира България като несuverенна държава. Международният авторитет на Третата българска държава нараства съществено след признаването на независимостта на Царство България от страна на Цариград и европейските столици. Окончателното оформяне на дипломатическите отношения между България и Турция става с ратификацията на Анкарския договор, при подписването на който двете държави са вече равностойни субекти в международните отношения. Въпреки множеството трудности, които забавят влизането на спогодбите в сила, те всъщност уреждат дипломатическите отношения между двете страни трайно и са в сила и до днес.

¹ Вж. например: *Тодоров Г.* Уреждането на аграрния и бежански въпрос в Княжество България в първите години след Освобождението (1879–1881) // Исторически преглед. 1961. Кн. 1. С. 25–27; *Стателова Е.* Дипломатията на Княжество България 1879–1886. София, 1979; *Влахов Т.* Кризата в българо-турските отношения 1895–1908. София, 1977; *Косатев Т.* Тракийският въпрос във външната политика на България. София, 1996; *Куманов М.* Възстановяване на дипломатическите отношения между България и Турция // Исторически преглед. 1971. Кн. 2; *Божилков В.* Източна Тракия и дипломатическите борби. Просветата в Македония и Източна Тракия 1878–1913 г. София, 1982; *Пеева К.* Пътят към Анкарските спогодби, или за основите на българо-турското приятелство (1920–1925) // Известия на тракийския научен институт. 2005. Кн. 6. С. 117–143.

² *Стателова Е., Попов Р., Танкова В.* История на българската дипломатия 1879–1913 г. София, 1994; *Матеева М. Ам.* История на дипломатическите отношения на България. София, 2005.

³ Електронна версия на автореферата на А. Стрелова е публикуван на сайта на Института по история на Българска академия на науките: http://www.ihist.bas.bg/archiv_doc_info/Avtoferat_AStrelova.pdf.

⁴ Външната политика на България. Документи и материали. Т. 1 (1878–1886). София, 1978; Съединението на Северна и Южна България и Сръбско-българската война. Дипломатически документи 1885–1886. София, 1989; Документи за българската история. Т. 4: Документи из турските държавни архиви (1863–1909). София, 1942; Съединението 1885. Сборник от документи 1878–1886. София, 1985.

⁵ През разглеждания период се променят официалните наименования и на двете държави. В настоящата статия Турция се цитира като Османската империя или Османска Турция до 1923 г., когато е обявена Турската Република. Княжество България в периода след 1908 г. се цитира като Царство България.

⁶ Управител на Канцеларията за общи дела и дипломатия е генерал-майор Михаил А. Домонтович.

⁷ Външната политика на България. Документи и материали. Т. 1 (1878–1886). София: Наука и изкуство, 1978. С. 12.

⁸ Матеева М. *Ат.* История на дипломатическите отношения на България. София, 2005. С. 619.

⁹ Структурата на първото Министерство включва министър, главен секретар, който е и заместник-министър, и само три отделения: Отделение за връзки с българските представителства в чужбина, Отделение за връзки с пребиваващите в страната чужди дипломатически агентства и Отделение за духовни дела. През 1893 г. структурата на Министерството се реформира и са създадени пет отделения: Политико-административно, Вероизповедно, Преса, Преводческо и Финансово.

¹⁰ Кожухаров Й. Дипломатия и протокол. София, 2004. С. 71–72.

¹¹ Пак там.

¹² Стрезова Ал. Българските дипломати 1879–1912 г. Автореферат на дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“. София, 2013. С. 2.

¹³ Стателова Е., Попов Р., Танкова В. История на българската дипломатия 1879–1913 г. С. 2.

¹⁴ Вж. чл. 17 на Търновската конституция.

¹⁵ Стателова Е., Попов Р., Танкова В. История на българската дипломатия ... С. 4

¹⁶ Радев С. Строители на съвременна България ... С. 164.

¹⁷ Стрезова Ал. Българските дипломати 1879–1912 г. Автореферат на дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“. София, 2013. С. 7.

¹⁸ Стателова Е. Източна Румелия (1879–1885). Икономика, политика, култура. София, 1983. С. 150–151.

¹⁹ Вж. подробно: Стателова Ел., Пантев А. Съединението на Княжество България и Източна Румелия 1885 година. София, 1985; Димитров Ил. Епоха 1885. София, 1987.

²⁰ Радев С. Строители на съвременна България. Т. 1. София, 1973. С. 541.

²¹ Стенографски дневници на IV обикновено народно събрание. Трета извънредна сесия, I заседание, 11 септември 1885 г. София, 1885, С. 3.

²² Вж. подробно: Стефан Паприков. Сръбско-българската война 1885 година / Съст.: Иванов Ив., Додоракова М. Пирдоп, 2011.

²³ Стателова Е., Пантев А. Съединението на Княжество България... С. 162.

²⁴ Пак там. С. 167.

²⁵ Външната политика на България. Т. 1. Док. № 391. С. 712.

²⁶ Кесяков Б. Принос към дипломатическата история на България. София, 1925. С. 20.

²⁷ Преди да напусне България княз Александър I назначава Регентски съвет, който съществува от деня на абдикацията му на 26 август 1886 до 2 август 1887 г., когато Третото Велико народно събрание избира Фердинанд I за княз.

²⁸ Радев С. Строители на съвременна България. Т. 2. София, 1973. С. 365–366; Стамболов Ст. Дневник. София, 1991. С. 52–59.

²⁹ Стамболов Ст. Дневник. София, 1991. С. 84, 117.

³⁰ Стателова Е., Попов Р., Танкова В. История на българската дипломатия... С. 127.

³¹ Централен държавен архив (по-нататък – ЦДА). Ф. 176к. Оп. 1. А.е. 285. Л. 236.

³² Стателова Е., Попов Р., Танкова В. История на българската дипломатия ... С. 135.

³³ ЦДА. Ф. 176к. Оп. 1. А.е. 422. Л. 3–6.

³⁴ По железопътните спорове в българо-турските отношения вж.: Джонев Ан. Македония в железопътната политика на България (1878–1918 г.). Кюстендил, 2008.

³⁵ Идеята е на Пандели Кисимов, който е и основният автор на мемоар, озаглавен „Припомнювание към Н. И. В. Султана“, в който се развива за първи път идеята за обединена българо-турска държава. Преди Освобождението на България тази идея се подкрепя и от Ст. Стамболов.

³⁶ Едно спомнувание. – Свобода, 28 април 1894.

³⁷ Стрезова Ал. Българските дипломати 1879–1912 г... С. 14

³⁸ Вж. подробно: Елдаров Св., Петров Т., Димитров Д., Янакиев Н. Илинденско-Преображенско-то въстание 1903. София, 2003.

³⁹ Силянов Хр. Освободителните борби на Македония. Т. 2. София, 1943. С. 100 и сл.

⁴⁰ Стрезова Ал. Българските дипломати 1879–1912 г... С. 19.

- ⁴¹ Спомени за обявяване на независимостта на България 1908 / Попов Р., Стателова Е. (изд.). София, 1984. С. 19 и сл.
- ⁴² ЦДА. Ф. 284К. Оп. 1. А.е. 132. Л. 1–16.
- ⁴³ Кесяков Б. Принос към дипломатическата история на България. Т. 1. София, 1925. С. 58–69.
- ⁴⁴ Пак там. С. 74–76.
- ⁴⁵ Матеева М., Тепавичаров Хр. Дипломатическите отношения на България (1878–1988). София, 1989. С. 283.
- ⁴⁶ Успоредно и независимо от отношенията с Истанбул се развиват тайните мисии, изпратени от земеделското правителство при Мустафа Кемал в Анадола. Вж. подробно: Пеева К. Турция във външната политика на Ал. Стамболийски // Историческо бъдеще. 2005. № 1–2. С. 179–205.
- ⁴⁷ Матеева М., Тепавичаров Хр. Дипломатическите отношения... С. 284.
- ⁴⁸ ЦДА. Ф. 176К. Оп. 4. А.е. 1367. Л. 6.
- ⁴⁹ Пак там. Л. 16.
- ⁵⁰ Пак там. Л. 18.
- ⁵¹ Пак там. Л. 26.
- ⁵² Пак там. А.е. 2978. Л. 96.
- ⁵³ Лозанският договор е подписан на 24 юли 1923 г.
- ⁵⁴ ЦДА. Ф. 176К. Оп. 4. А.е. 2673. Л. 1.
- ⁵⁵ Пак там. Оп. 5. А.е. 212. Л. 22.
- ⁵⁶ Пак там. Л. 24–25.
- ⁵⁷ Пак там. Л. 233.
- ⁵⁸ Пак там. Оп. 4. А.е. 2974. Л. 33.
- ⁵⁹ Пак там. Л. 64–66.
- ⁶⁰ Държавен вестник. № 110. 17 август 1926. С. 5–9.
- ⁶¹ Вж. подробно: Пеева К. Пътят към Анкарските спогодби, или за основите на българо-турското приятелство (1920–1925) // Известия на Тракийския научен институт. 2005. Кн. 6. С. 117–143; Куманов М. Възстановяване на дипломатическите отношения между България и Турция // Исторически преглед. 1971. Кн. 2.
- ⁶² ЦДА. Ф. 176 к. Оп. 4. А.е. 2976. Л. 149.
- ⁶³ Държавен вестник. № 110. 17 август 1926. С. 2–9.
- ⁶⁴ ЦДА. Ф. 176 к. Оп. 5. А.е. 396. Л. 136.
- ⁶⁵ Пак там. Л. 136.
- ⁶⁶ Пак там. А.е. 450. Л. 62.
- ⁶⁷ Вж. подробно: Пеева К. Анкарските спогодби – дипломатически успех или отстъпление от българските интереси // Историческо бъдеще. 2006. Т. 13. Кн. 1–2. С. 119–142.